

פרשת פנחס

הרב שמעון קליין

מהפכה שקטה

מבוא

האם אישה זכאית לרשת נחלה? התשובה המקראית לשאלה זו ברורה: אישה אינה נוחלת. כיוון שכך, נחלת אדם לו יש רק בנות - תעבור אל אחיו, לא אל צאצאיו¹. והנה, חמש נשים, בנות צלפחד אשר משבט מנשה, מתייצבות לפני משה ומספרות את סיפורן:

"וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צֶלְפָּחַד בֶּן חֲפֹר בֶּן גִּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בְּנֵי יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי מַחֲלֵה נָעִה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וְתַרְצָה: וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנֵי אֱלֹעָזָר הַכֹּהֵן וּלְפָנֵי הַנְּשִׂאִים וְכָל הָעֵדָה פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: אָבִינוּ מֵת בְּמִדְבָּר וְהוּא לֹא הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנוֹעֲדִים עַל ה' בְּעֵדַת קֶרֶח כִּי בְחָטְאוּ מֵת וּבָנִים לֹא הָיוּ לוֹ: לָמָּה יִגְרַע שֵׁם אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֶּן תָּנָה לָנוּ אַחֲזָה בְּתוֹךְ אָחֵי אָבִינוּ:
וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי ה'" (במדבר כ"ז, א'-ו').

'אבינו מת, ובנים לא היו לו', הן טוענות, כיוון שכך - תָּנָה לָנוּ אַחֲזָה בְּתוֹךְ אָחֵי אָבִינוּ'. למשה אין תשובה, הוא מקרב את משפטן לפני אלהים - ונענה:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: כֹּן בְּנוֹת צֶלְפָּחַד דִּבְרַתְנָתָן תִּתֵּן לָהֶם אַחֲזָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אָחֵי אָבִיהֶם וְהִעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אָבִיהֶן לָהֶן" (שם כ"ז, ז').

שאלות רבות יש לשאול על פרשייה זו: מדוע אישה אינה נוחלת? מה היה המניע לבקשתן - האם לאביהן דאגו או לעצמן? בעקבות פניית בנות צלפחד, נמסרות לבני ישראל הלכות מפורטות בתחום הירושה. במה זכו?

ותעמודנה לפני משה

"וַתִּקְרַבְנָה" - נקודת המוצא שלהן מרוחקת. דומה שריחוקן הוא ביטוי לעובדה המוצגת בשתי הפרשיות הקודמות, על פיה נשים אינן נמנות וגם לא נוחלות. הבנות עושות צעד קדימה, מבקשות את הקרבה - להיות חלק מן הסיפור².

¹ שני אירועי מפקד הם בספר במדבר. השני מתקיים בשנת הארבעים, בו נמנה כל 'איש מִבֵּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְיָמָעָלָה', ובעקבותיו - פרשת הנחלות הפותחת במילים - "לְאֵלֶּה תַּחֲלַק הָאָרֶץ". הנמנים הם הנוחלים, ולהם תיחלק הארץ. בנות אינן נמנות ולא נוחלות.

² ביטוי דומה נמצא ביחס לאנשים שהיו רחוקים וטמאים לנפש אדם: "וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֶרְבִים בְּמִדְבַר סִינִי כָּל אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה כֹּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת

"בְּנוֹת צֶלְפָּחַד בֶּן חֲפֹר בֶּן גִּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בְּנֵי יוֹסֵף" - פתיחה בתיאורן כ'בנות צלפחד' ולא בשמותיהן - מספרת על דומינטיות הייחוס בעולמן ובזהותן. שש דורות של שיוך לאחור מספרים על סולם ערכים של משפחה בה יש משקל וכבוד לשורשים ולעבר. "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי מַחֲלֵה נָעִה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וְתַרְצָה" - אך מתבקש הוא הציון 'ואלה שמותיהן', והנה שוב חוזר הכתוב ומציין את אביהן! כעת הנושא הוא שמן הפרטי, מעמדן האישי, וגם הוא ניזון מנוכחות אב מועצמת³.

"וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנֵי אֱלֹעָזָר הַכֹּהֵן וּלְפָנֵי הַנְּשִׂאִים וְכָל הָעֵדָה פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר" - עמידה מציינת עמדה. הן נעמדות לפני שלושה מעגלי סמכות - משה, אלעזר הכהן, 'הַנְּשִׂאִים וְכָל הָעֵדָה' - פתח אוהל מועד. שאלה מתבקשת היא - מדוע לא הלכו אל משה בצנעה, והפנו אליו את השאלה? מדוע עירבו את אלעזר ונשיאי העדה, ומה הטעם בפנייה אל כל העדה? אין להימלט מהעובדה שמדובר בהתייצבות של נשים שלא באו לשאול מה לעשות, אלא נקטו בעמדה: "תָּנָה לָנוּ אַחֲזָה בְּתוֹךְ אָחֵי אָבִינוּ". אמירתן אינה בחדרי חדרים, ותהודתה הציבורית היא חלק

הפסח ביום ההוא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנֵי אֱהֲרֹן בְּיוֹם הַהוּא" (במדבר ט', ה'-ו'). קודם לכן הם היו טמאים, וכעת הם קרבים, במטרה לצמצם את הפער והריחוק. דוגמה נוספת: "וַיִּקְרְבוּ אֶל מֹשֶׁה הַפְּקָדִים אֲשֶׁר לְאֶלְפֵי הַצֵּבָא שְׂרֵי הָאֲלָפִים וְשְׂרֵי הַמֵּאוֹת: וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נִשְׂאוּ אֶת רֹאשׁ אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵינוּ וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ" (במדבר ל"א, מ"ח-מ"ט). גם כאן לוקחים האנשים את השלל - רכושם של המדיינים, ומבקשים להתקרב לרצון על ידי ה'.

³ הנחת העבודה היא שהכתוב מספר עובדות שיש להן נוכחות בעולמן הרוחני של הדמויות. אילולא כן, אזכורן היה נטול משמעות. דוגמה: פסוקי המקרא בספר שמואל אינם מספרים מהי זהותו השבטית של שמואל, מאידך הם מספרים על זהותו השבטית של שאול שוב ושוב. מדוע? התשובה מתבקשת היא כי השייך השבטי אינו משמעותי בעולמו של שמואל (שמואל מאחד את העם מחדש, לאחר תקופה בה השבטיות גאתה עד לכדי מלחמות בין השבטים), ומאידך, הוא משמעותי מאוד בזהותו של שאול.

דוגמה נוספת: אליהו הנביא מתואר בספר מלכים ללא ציון שם אביו. לעומת זאת, פסוקי ההיכרות עם שאול מייחסים אותו חמישה דורות לאחור (שמואל א' ט', א'-ב'). פשר הדבר - שושלת המשפחה היא עובדה משמעותית בעולמו של שאול והיא אינה עובדה משמעותית בעולמו של אליהו.

הנועדים על ה' בעדת קורח - מדוע חשוב לציין שהוא לא היה בין הנועדים בעדת קורח? מסתבר לראות בכך דיוק לסיפור. יכול השומע לחשוב על דמיון בין קורח המקהיל את כל העדה, לבין סיפורן של הנואמות בפני כל העדה. קורח תובע זכויות, והן תובעות את הזכות לנחול; קורח מבקש דבר שא-להים לא נתנו, וגם הן מבקשות דבר שא-להים לא נתנו. כנגד הדמיה זו הן מבחינות: אבינו לא היה בין הנועדים על ה' בעדת קורח, ובמילים אחרות - אין קשר בין הסיפורים.

יתירה מכך - בדבריהן נוכחת גם פרשנות שיפוטית על קורח. קורח אמנם נקהל על משה ועל אהרון תוך שהוא משייך עצמו אל א-להים⁶, אך הן נצמדות לפרשנות של משה, הרואה את עדתו כמי שנועדו על ה'⁷. במילים אלו הן מבחינות בין תום הלב המנחה אותן לבין דרך המחלוקת שאפיינה את קורח ואת עדתו. "כי בחטאו מת" - חטא אישי היה לו, לא שובר מסגרות היה, גם לא לוחם על עקרונות. כמו אומרות - גם כעת, מאבקינו אינו אידיאולוגיה, כי אם תנועת חיים פשוטה ונקייה.

"ובנים לא היו לו" - מדוע בלשון עבר ולא הווה? ציון בהווה הוא פרקטי ונותן הקשר לפנייתן. ציון בעבר חורג אל מגרש המהות, ומתייחס אל מעמדו הרוחני של מי שלא היו לו בנים. זהו חלק מסיפור חייו המבקש את המענה הרוחני ההולם.

"למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן" - לאבינו יש משפחה - אחים, וכעת יגרע שמו מתוך המשפחה. מדוע הנושא הוא 'שם'? מדוע שאלתן אינה 'למה תיגרע הנחלה מאבינו בתוך משפחתו?' אכן, הן אינן מבקשות נחלה כרכוש; הנושא הוא - 'שם אבינו', ותחולתו היא הנחלה. לאדם יש שם, קיימות בדרך בה הוא נתפש, וגריעת שם פירושה - גריעת קיום. "תנה⁸ לנו אֶחָזָה בְּתוֹךְ אֶחָי אַבְיָנוּ" - 'הדרך לממש את הקמת השם היא בנתינת אחוזה לנו, כחוליה בתוך אחי אבינו⁹."

⁶ "ויקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב לָכֶם כִּי כָל הָעֵדָה כָּל־שָׁרִים וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם וְיִמְדוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קֹהֵל ה'" (במדבר ט"ז, ג').

⁷ "לֹכֵן אֲתָהּ וְכָל עֲדֹתָךְ הַנּוֹעֲדִים עַל ה'" וְאֶהֱרֹן מֵהוּא כִּי תִלְיֵנוּ עֲלֵינוּ" (במדבר ט"ז, י"א).

⁸ פנייתן היא למשה, על אף נוכחות אלעזר הנשיאים וכלל העדה.

⁹ מעניינת היא פנייתן לקבל 'אחווה', שעה שהמילה הנבחרת פעם אחר פעם היא 'נחלה'. אחווה מגלמת את ההיאחזות במקום שבנקודת מוצא אין עליו בעלות. כיוון שכך, נתבעת אחיזה מתמדת בו. ה'נחלה' מגלמת חיבור והתאמה, מעין נתיב הזרימה של נחל, בו נוכחת השתקפות לעצמיותו. כהמחשה - בספר ויקרא ה'ארץ' נתפשת כארצו של א-להים, כיוון שכך היא נקראת 'ארץ אחווה' ולעולם לא 'ארץ נחלה'. ולהיפך - בספר דברים, הארץ

מהסיפור. לצד זאת אין בדבריהן התרסה. דומה כי המעגלים שבפניהם הן מתייצבות הם המעגלים הרלוונטיים לנושא הירושה, ועירובם הוא ענייני, כמי שקשורים לנושא מזוויותיו השונות⁴. וביחס לעדה - הניסוח 'לְפָנַי הַנְּשִׂאִים וְכָל הָעֵדָה', מצביע על הנשיאים כגורם הסמכותי שלפניו הן התייצבו, לא לפני העדה. נוכחות העדה תתפרש כמעורבות התומכת בסמכות הנשיאים שלפתחם הובאה השאלה⁵.

טענת בנות צלפחד

"אבינו מת במדבר" - את דבריהן הן פותחות בתיאור אביהן המת, וממשיכות לדבר עליו: "והוא לא היה בתוך העדה

⁴ אלעזר הכהן והנשיאים מתוארים מאוחר יותר כמי שיהיו מופקדים על נושא הנחלה לצדו של יהושע: "ויַדְבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: אֵלֶּה שְׁמוֹת הַנְּשִׂאִים אֲשֶׁר יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת הָאָרֶץ אֲלֵעֶזֶר הַכֹּהֵן וְיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן: וְנְשִׂאִי אֶחָד נְשִׂאִי אֶחָד מִמִּטָּה תִקְחוּ לַנְּחָל אֶת הָאָרֶץ" (במדבר י"ד, ט"ז-ח").

⁵ תרגום נאה למעורבות הגורמים השונים לצד הנאמנות אל משה, מתואר במדרש הבא: "ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה. אמר ר' אלעזר בר' שמעון וכי יש בעיניך - משהלכו אצל משה הלכו אצל אלעזר, והלכו אצל הנשיאים וכל העדה? אלא בתחילה הלכו אצל שרי עשרות אמרו להן 'אין אנו יודעים', הלכו אצל שרי חמישים אמרו 'אין אנו יודעים', הלכו אצל שרי מאות אמרו 'אין אנו יודעים', הלכו אצל שרי אלפים וכו' הלכו אצל אלעזר אמר להן 'אין אני יודיע', נהגן אליעזר והוליכן אצל משה. מניין אתה אומר אף משה אמר 'אין אני יודיע' ת"ל ויקרב משה את משפטן לפני ה'" (ספרי זוטא ל"ז, פסוק ב'). קושי מעסיק את המדרש: לאחר שהפנו שאלתן אל משה, מהו מקומם של המעגלים הנמוכים ממנו? וכי לאחר שבאו אליו המשיכו והלכו גם אליהם? תשובתו - התיאור המקראי מתייחס למהות, על פיה מתואר משה תחילה כמי שהמסכות העליונה בידי. לצד זאת, הקיימות של כל אחד מן המעגלים מצביעה על תהליך הפוך: השאלה הופנתה תחילה אל שרי העשרות, משלא נענתה - הופנתה לשרי המאות והאלפים, דרך הנשיאים עד הגיעה לבסוף אל משה. נוכחות המעגלים השונים תתפרש על פי המדרש כנוכחות של מי שמבקשים יחד עם בנות צלפחד מענה לשאלה שהתקשו בה. מה משוקע בתיאורה של שאלה העוברת משרי העשרות לשרי המאות וכו' עד למשה רבנו, מבלי לדלג על אף שלב? האם חשבו הבנות שמישהו משרי העשרות הוא בר סמכא לחידוש גדול כל כך על מעמדה של האישה? (חידוש שהתברר לבסוף שאף משה מתקשה בו, בהביאו את משפטן לפני ה'). דומה שבכך מביע המדרש את התביעה הפשוטה העולה מדבריהן, בראותן את בתו של אדם כמי שממשיכה אותו לאחר מותו. הביטוי לפשטות שבתביעתן הוא בייחוסה המוקדם לאנשים פשוטים, כמי שעשויים להבין היטב את התביעה, ואט אט מטפסים ובאים אל המורמים מעם - המתקשים לעיתים להבין את הדברים הפשוטים.

נחלה עוברת

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: כִּן בְּנוֹת צִלְפַּחַד דְּבָרַת נָתַן תִּתֵּן לָהֶם אַחְזַת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִיהֶם וְהֶעֱבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן: וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבַר לֵאמֹר אִישׁ כִּי יָמוּת וְגַם אֵין לוֹ וְהֶעֱבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבָתוֹ: וְאִם אֵין לוֹ בֵּת וְנָתַתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְאָחִיו: וְאִם אֵין לוֹ אַחִים וְנָתַתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְאָחֵי אָבִיו: וְאִם אֵין אַחִים לְאָבִיו וְנָתַתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְשָׂארוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וַיִּרְשׁ אֹתָהּ וְהִיְתָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֶקֶת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה"

(במדבר כ"ז, ו'-א).

"כִּן בְּנוֹת צִלְפַּחַד דְּבָרַת" - אמירה ראשונה מאשרת את עמדתן. לצדה - שתי אמירות תוכן: "נָתַן תִּתֵּן לָהֶם אַחְזַת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִיהֶם", "וְהֶעֱבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן". במבט ראשון חופפות השתיים - בהוראתן על הנחלה שתינתן להן. לצד זאת פערים גדולים קיימים ביניהן: בראשונה - הדיבור הוא על נתינה, בשנייה על העברה. בראשונה - המושא הוא 'אחוזת נחלה', בשנייה - 'נחלת אביהן'. בראשונה הנתינה היא 'בתוך אחי אביהם', בשנייה - הנתינה היא להן. בראשונה מתוארות הבנות בלשון זכר - 'להם' ו'אביהם', בשנייה תיאורן הוא בלשון נקבה - 'להן'. עוד יש לציין את הבחירה באמירה השנייה כמכוננת את ההלכה לדורות: "וְהֶעֱבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבָתוֹ".

מה בין שני התיאורים?

דומה שהנושא העומד על הפרק הוא - מהו היחס בין ירושת הבת לירושת הבן? האם ההיגיון בה שווה, או שמא מתחדשת כאן עמדה אחרת, חדשה בתפיסת הירושה? דומה שהכפילות המוצגת מתמודדת עם שאלה זו.

בראשונה המוקד הוא בהקשר - 'בתוך נחלת אביהם', במעשה ההורשה לכלל האחים. תחת כותרת זו מסונפות הבנות אל האחים, כשהמדד הוא אותו מדד - הקמת שם המת על הנחלה. בשני - ישנה הליכה למקום אחר. הניסוח 'להן' יתפרש כציון לשיוכן האישי, ואל הקשר המהותי שלהן אל נחלת אביהן¹⁰. בראשון, התיאור הוא של 'נתינה' המגלמת את הכניסה לרשותן, בדומה לניסוח בכלל הנוחלים, תוך התעלמות מהיחוד הקיים בעמדתן. במשפט השני הניסוח הוא ייחודי - 'והעברתם', וכאמור, הוא שנבחר לתאר את טיבה של ההתרחשות בהלכה לדורות "וְהֶעֱבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבָתוֹ". מה מקופל ב'העברה' זו?

מילה זו מניחה את האצבע על הבעיה הנוצרת בנחלת הבת. בניגוד לבן הממשיך את אביו והמשפחה, תוך שהוא מתייצב

יש לשים לב: בנות צלפחד אינן מדברות על זכויותיהן כנשים. הנושא מבחינתן הוא שמו והמשכיותו של אביהן בעולם. לצד זאת, דבריהן מושתתים על הנחות יסוד סמויות, שכבנות הן ממשיכות את אביהן, וכבנות הן עשויות להקים את שמו בעולם. שתי כותרות יכולות היו להיות לתביעתן: הקמת שם לאביהן, ומאבק על מעמדן כנשים. בחירתן הייתה מובהקת - שאלת מעמדן כנשים התייצבה במעגל שני ושירתה בנאמנות את הנושא העיקרי - הקמת שם אביהן.

בשורות הבאות נצייר את ההקשר בו מתקיימת פנייתן. זה עתה הסתיים מפקד העם - לשבטיו, למשפחותיו ולבתי אבותיו בסוג של ארגון מחדש של המחנה בעקבות השבר עם בנות מואב ומדיין. ה'ראש נישא', ומעגלי חיים שונים - מטה, משפחה ובית אב מקבלים את חשיבותם (פרק כ"ו א'-נ"א). והנה, בצעד עוקב, מוזמנים הנמנים אל עמדה נוספת: "לְאֵלֶּה תִּחְלַק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת" (במדבר כ"ו, נ"ג) - לאלה - פירושו למשפחות שנמנו קודם לכן. במשפט זה מקבלות המשפחות מעמד חדש, ומעתה משויכת אליהן נחלה - במספר שמות המשפחה. במילים פשוטות - שם המשפחה יתנוסס מעתה לא רק מעל קבוצת אנשים, אלא אף מעל לראשו של חבל ארץ הנמצא ברשותם. "לְרֵב תִּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלִמְעַט תִּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יִתֵּן נַחֲלָתוֹ" (שם, נ"ד) - למשפחה גדולה תרבה הנחלה, למשפחה קטנה תמעט, 'איש' - ראש משפחה, לפי פקודיו - הנפקדים בתוך המשפחה - תינתן נחלתו. פתיחה זו לפרשת הנחלות מעמידה להן תשתית. הנושא הוא המשפחה הנוחלת, לא היחידים, ובוודאי לא זכויותיהם בקרקע. המשפחה נוחלת - כחוליה נוספת במעשה הגדול המתקיים בספר במדבר - ארגון המחנה. מעגלים ועוד מעגלים הם - של משפחות המעמידות את השבטים, ומעתה הן מקבלות קיום נוסף בנחלה הנושאת את שמה.

והנה, פונות הבנות ומבקשות נחלה. הקשרה - בנאמנות גמורה למהות שהוצגה בפני העם - ערכה של המשפחה בהקשר של נחלת הארץ. טענתן היא - 'לָמָּה יִגְרַע שֵׁם אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ', שהרי גם אנחנו מהוות סוג של המשכיות לאבינו, סוג של הקמת שם לאחר מותו.

"וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת מִשְׁפָּט לְפָנָי ה'" - הן קרבו לפני משה, אלעזר והנשיאים, גם קירבו עצמן לנושא שנתפש קודם לכן כרחוק מהן, וכעת מקריב משה את משפטן - לפני ה'.

ניתנת בידי העם, ושוב ושוב היא נקראת 'ארץ נחלה', בה משתקפת הווייתו של העם. בספר במדבר, המתאר את המעבר מעמדה לעמדה, שני השמות משמשים זה לצד זה. שימוש בניסוח זה משקף את הכרתן בעובדה שנחלת אביהן אינה משויכת אליהן באופן פשוט.

¹⁰ אין סיבה ליחס לניסוח 'להן' זליגה אל עבר הרכושנות כלפי נכסי המת, שהרי זו אינה מהווה נושא. מעבר לכך הלשון היא "אֶת נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן". במילים פשוטות - הנושא הוא הקמת שם המת, ובהקשר זה מצוין שיוכן אל נחלת אביהן.

בעצם אחיזתן בקרקע, כעת הבסיס הוא שייכותן הפנימית כנשים, ממילא ניסוחן בלשון נקבה עומד בלב העניין.

זכות נפלה בחלקן של בנות צלפחד, בהלכה החדשה שהביאו לעולם. קודם לכן יוחסה הירושה אל האנשים הנמנים - יורשי הארץ, והנושא האחד היה - קריאת שם המת על נחלתו - המשכיות ונצחיות לדורות הראשונים. במובן זה הפנייה הייתה אל 'אנשים', לא אל 'נשים' שאחיזתן היא רופפת. בנות צלפחד הביאו מקום נוסף, חדש, אל הלכות ירושה. ערוץ שבו מתקיימת המשכיות אחרת, בהתאמה לעמדתה הפנימית של הבת. כבנותיו של צלפחד - הן היו חדורות בתודעה של המשכיות לאביהן, וברצון נקי להעמיד את שמו בעולם. זכו בנות אלו - והלכות ירושה סונפו אל פנייתן, כסוג של פירוט והרחבה בעקבות ההיעתרות לבקשתן. דומה שבכך מספר הכתוב על נשמתן של הלכות אלו - המשכיות דרכם של הדורות הקודמים המתקיים באופן חי בליבותיהם של הדורות הבאים, הצורבים ברוחם את צוואת הראשונים, ומחיים אותם בדרכם וברוחם גם יחד.¹³

¹³ עיקרון רוחני זה, הרואה בבת כמי שממשיכה את אביה - במובן הפנימי והרוחני, הוא ציר מרכזי בסוגיות התלמוד בפרק השמיני של מסכת בבא בתרא, העוסקות בהלכות ירושה. נמחיש: הגמרא שואלת - מהו המקור לכך שהאם אינה יורשת את בנה? תשובתה - "אמר רבא, אמר קרא: (במדבר כ"ז) 'ממשפחתו וירש אותה - משפחת אב קרויה משפחה, משפחת אם אינה קרויה משפחה', דכתיב: (במדבר א') 'למשפחותם לבית אבותם' (בבא בתרא ק"ט, ע"ב). תנאי לירושה הוא השיוך למשפחה. משפחת אב מוגדרת כמשפחה ומשפחת אם אינה מוגדרת כמשפחה, ולכן היא אינה בכלל היורשים. על כך מקשה הגמרא: "ומשפחת אם אינה קרויה משפחה? והא כתיב: (שופטים י"ז) 'ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם'... דאבוה מלוי ואימיה מיהודה, וקאמר: ממשפחת יהודה!". הגמרא מבינה שאביו של הנער משבט לוי ואמו מיהודה, וזו ראייה לדבר קיומה של 'משפחת אם' כמשפחה! למעשה הגמרא נשארת עם זיהוי 'משפחת יהודה' כמשפחת אמו, אלא שהיא רואה בו שיוך מנטאלי ורוחני: "מתוך שעשה מעשה מנשה - תלאו הכתוב במנשה, הכא נמי, מתוך שעשה מעשה מנשה דאתי מיהודה - תלאו הכתוב ביהודה". יחונתן התנהג כשבט יהודה - בהליכה בדרכי מלך יהודה שעבד עבודה זרה, ולכן הוא משויך אל משפחת יהודה. מכאן ועד סוף הסוגיה, ממשיכה הגמרא ומביאה שורה ארוכה של נשים שהשפעתן על הדורות הבאים הייתה מכרעת: "משה שנשא בת יתרו - יצא ממנו יהונתן". בת יתרו אוצרת בתוכה את עולמו של אביה, והנכד 'יהונתן' ירש תכונות אלו. "אהרן שנשא בת עמינדב - יצא ממנו פנחס". "ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה". או - "אמר רבא: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה" - מכיוון שהיא אוצרת בתוכה את העולם הפנימי של בני משפחתה. עיקרון רוחני זה, הרואה באיש את מי שנחל את הנחלה הפיזית, ואת האישה כמי שאוצרת בתוכה את ההווה הפנימית והרוחנית

כחוליה נוספת, התייצבות הבת היא זמנית. ביום נישואיה היא עוברת לרשות בעלה, וגם הנכסים עימהם היא באה, עוברים לרשותו.¹¹ במובן זה, אם הנושא הוא הקמת 'שם המת על נחלתו' במובנו הפיזי, אזכורה של 'העברה' מהווה סתירה פנימית להלכה הרואה בה כמי שמקימה את שם אביה.

דומה ש'העברה' זו מקפלת בתוכה הזמנה בעולם הרוח, לזהות בה הקמת שם מסוג אחר. ההעברה, פירושה מעבר מרשות אביה אל רשות בעלה. משמעותה - בת בשני המצבים נמצאת באיזה מגרש פנימי, שאת 'דפנותיו' מעמיד האב ולימים הבעל. קשר פנימי מיוחד נרקם בין הבת לבין אביה, עת הייתה נתונה ברשותו, ספגה את הווייתו הרוחנית, ובחוטי נפשה אצרה את אישיותו ואת זכרונו. בניגוד לבן המעמיד את המשכיות המשפחה במובנה הפיזי, כמי שנחל ונכנס תחת אביו, הבת ממשיכה את המשפחה במובן פנימי יותר שביטוי הוא בתחושות ההווה, בקשר אל פנימיותו של האב, אל רגשותיו ואל עולמו הנפשי והרוחני. השינוי שעשוי להיות בה - במעברה העתידי לרשות הבעל, מהווה אמנם חיסרון כאשר המגרש הוא השם הפיזי של המת, אך לא מהווה חיסרון כאשר הנושא הוא הוויית חיים וקשר חי שבמהותו נמצא בתנועה, עשוי לפשוט צורה וללבוש צורה חדשה.¹²

בשונה מהקומה הראשונה, המצביעה על 'אחוזת נחלה' - באחיזה מבחוק, ללא שיוך; הדיבור כעת הוא על - 'נחלת אביהן', במשמעות של קשר פנימי, משויך, אל אביהן ונחלתו (עיין הערה 9). בשונה מן הניסוח הראשון בלשון זכר - 'להם' ו'אביהם' - תוך מדידתן כאילו היו 'אחי המת',

¹¹ בסוף ספר במדבר מוצגת שאלה מנקודת מבט שבטית - בנות צלפחד עשויות להתחתן עם מישהו משבט אחר, והנחלה עשויה לעזוב את השבט? המענה הניתן שם: הנשים תתחתנה עם איש מן המטה שלהן, והנחלה לא תיסוב לשבט אחר. למעשה הן מתחתנות עם בני דודיהן. פתרון זה - יש לציין, מצמצם את היקפה של ההעברה, בעובדה שהנחלה לא תצא מגבולותיו של השבט, אך ההעברה משם המשפחה אל משפחה אחרת עדיין מתקיימת.

¹² מעניינת היא עמדת התלמוד הרואה בפעולת ה'העברה' - ניתוק מן השיוך אל אבי המת: "דתניא, את זו דרש רבי ישמעאל ברבי יוסי: 'איש כי ימות וכן אין לו וגו'" (במדבר כ"ז), במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב" (בבא בתרא ק"ט, ע"א). ברקע - ההיגיון בעובדה שכאשר למת אין בנים, תחזור נחלתו אל אביו - אל חיק המשפחה הגרעינית, שהמת הוא אחד מבניה. הברייתא שוללת קדימות זו של האב, בהעדפתה את הבת. העברה זו מאבי המת אל בתו, מקפלת בתוכה הכרעה ערכית - להעדיף את ההווה בדמות המשכיות הנפשית והרוחנית של הבת את אביה, על פני המשכיות הקטגורית - בחזרה אל אבי המת, וממנו אל חיק המשפחה המורחבת כנחלה לדורות עולם.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ד *
* עורך: חננאל רוס *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
